

„Viața e făcută din plecări”
Jurnal portughez, 19 iulie 1945 (p. 369)

Mircea Eliade este un personaj faustian, odiseic și dionisiac, marcat în destinul său de un delir al omnipotenței, de peregrinări și contradicții. S-a născut pe 13/9 martie 1907 (calendarul ortodox stil vechi: 28 februarie) și a murit pe 22 aprilie 1986, deci a trăit ceva mai mult de 79 de ani. A petrecut trei ani în India, aproximativ un an în Anglia, în jur de cinci ani în Portugalia (Lisabona și Cascais), unsprezece ani în Franța (Paris), treizeci de ani în America (Chicago) și, firește, treizeci și trei de ani în România – reprezentând perioada de formare – în tot acest răstimp călătorind des în Italia și Germania. În cei treizeci de ani de relativă stabilitate la Chicago, aproape în fiecare vară se deplasa în Franța pe perioade mai lungi de timp, oprindu-se mai întâi în Cantonul elvețian Ticino și apoi în Italia.

A fost căsătorit de două ori și, cum se spune în proverbul italian „Vinerea și marțea nu e de căsătorit, nici de plecat”, căsătoriile sunt precum niște îmbarcări în călătorii destul de incerte. Prima soție, Nina Mareș (din 1934 până în 1944) și a doua, Christinel Cottescu (din 1950 până în 1986), au fost amante iubitoare, gospodine desăvârșite și, în același timp, secretarele lui devotate. Mircea Eliade a avut aproximativ zece iubiri premaritale importante (între cele mai semnificative, aceea cu Maitreyi, pentru contextul oriental și scrierea cărții – chiar două cărți – care a urmat, și aceea cu Sorana, pentru *exploit*-ul orgasmic la care mă voi referi în continuare) și diferite alte femei. Probabil, nu foarte multe, dacă-l comparăm cu Georges Simenon (1903-1989), aproape de aceeași vârstă, care se lăuda că a avut un număr de femei mai mare decât cel al creioanelor pe care le-a folosit în nenumăratele sale scrieri (mai mult de patru sute de romane și mii de articole) și, într-un interviu dat regizorului italian Federico Fellini, „vitellone di Romagna”, declara: „Fellini, cred că, la viața mea, am fost mai Casanova decât tine! Am făcut calculul, acum un an sau doi. Am avut zece mii de femei de la vârsta de treisprezece ani și jumătate. Acesta nu e deloc un viciu. Nu am nici un viciu sexual, însă aveam nevoie de comunicare”. Dar, revenind la Eliade, cărțile sau articolele pe care le-a scris și apoi (nu întotdeauna) le-a publicat par a fi și ele un soi de “plecări”. O listă provizorie, probabil parțială, ar putea fi următoarea: romane sau povestiri lungi – 15; volume de nuvele – 4; jurnale – 5; volume de memorii – 2; piese de teatru – 4; studii de istorie a religiilor, de filosofie, de critică literară – 34 de volume, poate mai mult; editor de opere individuale sau colective: 2 volume (Bogdan Petriceicu Hașdeu), 1 volum (Nae Ionescu), 4 volume (*From Primitives to Zen*: surse primare pentru istoria religiilor); editor de enciclopedie – 15 volume (*Encyclopedia of Religion*); reviste fondate și conduse sau parțial conduse de el: 1. „Zalmoxis”, 2. „Antaios”, 3. „History of Religions”.

Delirul „scrierii-confesiune”

Să adăugăm cele peste o mie nouă sute de articole, publicate în reviste și diverse miscellanee culturale, mai ales în perioada șederii sale în România, reluate doar în mică parte în operele menționate mai sus. Ca să nu mai vorbim, de asemenea, despre nenumăratele fragmente inedite: schițe de cărți neterminate, note erudite, însemnări de jurnal pierdute în numeroasele sale mutări sau aruncate de el însuși în flăcări, ori distruse în marele incendiu care i-a devastat biroul de la Universitatea din Chicago cu un an înaintea morții. Multe dintre ele se găsesc în cele 177 de cutii de la Biblioteca Universității din Chicago, moștenite de la Eliade și conservate în „Special Collection Research Center”, alături de corespondența, manuscrisele și primele copii editate ale tuturor cărților publicate de Eliade (ori scrise despre el), precum și alte obiecte interesante – inclusiv faimoasa lui pipă – cinci ascuțitori și un încălțător. Bineînțeles, toate acestea par o bagatelă în comparație cu „producția” colegului său teolog indo-catalan Raimon Panikkar (1918-2010), căruia i se datorează mai mult de șaiszeci de volume și mai mult de o mie cinci sute de articole, dar – se știe – teologii scriu sub impulsul dictării divine (iar Eliade nu era un teolog, contrar spuselor multora). A lăsat însă un număr de scrieri îndeajuns de însemnat pentru a ne face să înțelegem că ne aflăm în prezența unui destin fenomenal: un individ obsedat de un soi de delir al „scrierii-confesiune”, în sensul unei fugi de realitate care – utilizând jargonul psihologic – s-ar numi „escapism” sau „efugionism” – o formă extremă de divertisment și distracție al cărei scop este înstrăinarea de o existență decepționantă.

Pe de altă parte, pot fi invocate nenumărate monografii (în diferite limbi), schițe, articole, articole de enciclopedie, recenzii, teze de licență despre cele mai variate aspecte ale vieții și operei sale. Și – ceea ce contează cel mai mult – nenumărate sunt citările din scrierile sale în volume de istorie a religiilor și de orice alt gen literar; pentru a da un exemplu, Eliade este unicul istoric al religiilor menționat în două opere-cheie

semnate de doi papi, Karol Józef Wojtyła (*A trece pragul speranței*) și Joseph Ratzinger (*Credință, adevăr, toleranță*).

Perioada portugheză

În acest articol îmi propun să tratez anumite momente ce privesc viața sa interioară în perioada portugheză. Trebuie să luăm în considerare faptul că Eliade a stat în Portugalia mai întâi ca atașat de presă, fiind apoi numit consilier cultural, revenind ulterior ca atașat de presă și mai apoi ca cetățean privat (în funcție de schimbările curentelor politice românești), începând cu data de 10 februarie 1941 și până la 13 septembrie 1945, însumând exact 4 ani și 7 luni. Sunt date care vorbesc de la sine...

Jurnalul Portughez este cel mai important dintre jurnalele lui Eliade din două motive. Înainte de toate, acesta se deosebește de *Șantier* și de cele trei volume din *Fragments d'un journal* sau *Jurnalul* redactat în limba română (cu o cronologie care cuprinde perioada de la sosirea în Franța, în 1945, până la moartea autorului, în 1986), pentru că nu a fost redus (și cenzurat) de autor înainte de publicare, fie pentru că nu a avut timp, fie pentru că nu s-a aflat niciodată în dispoziția sufletească necesară pentru a întreprinde o analiză a trăirilor sale psihice din acei ani plini de evenimente funeste pentru el, pentru țara lui și pentru restul lumii. Un lucru este cert: când Eliade scrie, el scrie întotdeauna cu gândul la cititor. Odată chiar a făcut observația că doar când va avea șaiszeci de ani, gândurile sale vor putea fi cunoscute de către publicul cititor și, chiar și atunci, doar sub formă de fragmente extrapolate din totalitatea confesiunilor sale: așa cum rezultă, de altfel, din însemnările din 5 februarie 1945. În pofida morții sale, soția lui, Christinel, nu a autorizat niciodată publicarea jurnalului lusitan. Doar câțiva prieteni intimi au avut acces la manuscrisul conservat în fondul „Eliade” de la Biblioteca Regenstien din Chicago, printre care prietenul său român Matei Călinescu (1934-2009) și cel mai fidel biograf al său, McLinscott Ricketts.

Jurnalul lusitan, în forma sa completă, a apărut în textul original românesc doar la 20 de ani după moartea autorului, în îngrijirea nepotului său, Sorin Alexandrescu, cel care – împreună cu editorul american David Brent – deține drepturile de autor pentru întreaga operă a lui Eliade, la Editura Humanitas din București, în 2006. Totodată, Sorin Alexandrescu a publicat, la aceeași editură, un volum de 303 pagini cu titlul *Mircea Eliade, dinspre Portugalia*, București, 2006, un vademecum indispensabil jurnalului.

Cu câțiva ani înainte (ani de ezitări și oscilări), Alexandrescu și Brent au cedat drepturile pentru traducerea spaniolă editorului spaniol al lui Eliade (care este, în paranteză fie spus, domnul Salvador Paniker, fratele mai puțin îndrăgit de teologul cosmopolit Raimon Panikkar, amintit mai sus). Prin urmare, premiera mondială a acestei cărți a avut loc la Barcelona în 2001, cu titlul *Diario Portugués*. Imediat au fost publicate două recenzii importante: una a lui Mac Linscott Ricketts (care se bazează pe originalul românesc) în 2001, reeditată în *Former Friends and Forgotten Facts* (Norcross GA & București, 2003, pp. 56-92), alta a lui Eugen Ciurtin în „Observatorul cultural” din 25 iunie-1 iulie 2002. Ca urmare a publicării originalului românesc, același „Observator” (numărul 338 din 14-20 septembrie 2006) a găzduit o detaliată și ponderată recenzie a lui Matei Călinescu, *Recitind Jurnalul Portughez*. A urmat o intervenție a lui Gheorghe Glodeanu în *Origini. Romanian Roots* 13, 6-7-8, 2008, pp. 140-43, cu importante observații asupra raporturilor cu opera literară anterioară și ulterioară (reeditată în Id., *Coordonate ale imaginarului în opera lui Mircea Eliade*, Iași, 2009, pp. 322-335). Recapitulând, textul manuscris a fost publicat așa cum fusese notat de autor, astfel încât se poate spune că este pentru prima dată când ne găsim în fața gândurilor imediate ale lui Eliade, un autor pe care chiar și criticii binevoitori precum N. Spineto și B. Rennie îl consideră un mare fabulist, edificator și manipulator al propriei posterități.

Jurnalul Portughez, cel mai important dintre jurnale

Am afirmat că *Jurnalul* din perioada portugheză este mai important decât toate celelalte jurnale din două motive. Primul, așa cum se poate lesne observa, rezidă în caracterul său de document autentic, imediat, deoarece îi înfățișează gândurile fără tăieturi sau reelaborări. Al doilea motiv se referă la conținut, dar nu este mai puțin esențial. Este vorba de un conținut care vizează: 1) gândurile și emoțiile ce constituie substratul celor două opere ale lui Eliade (ambele apărute în 1949, dar începute în acei ani funești), de departe cele mai citite și mai citate, adică *Traité d'histoire des religions* (conceput inițial ca *Prolegomene* și apoi intitulat în limba engleză *Patterns*) și *Mythe de l'éternel retour* (prezentat ulterior în engleză cu titlul mai descriptiv *Cosmos and History*); 2) emoțiile și gândurile generate de degradarea progresivă – urmată de un colaps inexorabil – a două elemente importante, extrem de prețioase autorului nostru: patria, națiunea română, neamul românesc (în contextul apăsător al armatelor sovietice, pe de o parte, și al lipsei de atitudine sau complicității „conducătorilor orbi” de diferite orientări, pe de altă parte) și soția sa Nina Mareș (care s-a stins din viață ca urmare a efectelor devastante ale unui cancer la uter). Așa cum a remarcat și Sorin Alexandrescu, care definește *Jurnalul Portughez* ca fiind „Apocalipsa lui Eliade” ori „Apocalipsa după Eliade” (p. 26), între cele două catastrofe există o legătură extrem de intimă, indestructibilă, precum cea dintre macrocosmosul-lume și microcosmosul-om, pentru a rămâne în termenii unei polarități derivând dintr-

o tradiție – cea indiană – foarte familiară lui Eliade (a se vedea în *Jurnal* reflecția din 25 septembrie 1942: „Când omul se descoperă pe sine, *ātman*, descoperă absolutul cosmic, *brahman*, și în același timp se confundă cu el”, p. 138). În asemenea împrejurări, condiționat și suferind din cauza acestora, elaborează o serie de formule hermeneutice care anticipează filosofia celor două opere. Din aceste circumstanțe, într-o manieră și mai evidentă, rezultă o serie de reflecții absolut virulente despre situația politică a vremii și despre propria-i intimitate, reflecții ce nu vor înceta nici în zilele noastre să suscite indignarea corifeilor corectitudinii politice. Să dăm, așadar, cuvântul autorului însuși! Pentru început, lui Eliade *omul intim*, apoi, cu altă ocazie, lui Eliade *omul politic*. S-ar putea chiar face o antologie despre Eliade *omul politic*, critic de filosofie și literatură, cu nimic mai puțin incisivă, dar să ne limităm pentru moment la aceste două aspecte.

Gândurile intime ale lui Eliade

Înainte de toate o reflecție asupra femeii ca subiect și obiect virtual al dorinței și atracției sentimentale. În 15 octombrie 1944, Eliade se afla la Cordoba pentru a participa la un congres unde urma să vorbească despre miturile asupra originii plantelor. În piața Maimonide observă cu interes în „grupul de curioși care ne privesc trecând, o fată uluitoare de frumoasă, cu o pată brună sub ochi. Un tip marcant, iudaic” (p. 254). În el se aprinde imediat flacăra dorinței, nu o spune – conform stilului reticent și aluziv tipic jurnalului său – dar este evident în narațiunea care urmează: „La *Depósito de Sementales*, să ni se arate cai. Primul înfățișat e un armăsar de reproducere: monstruos, dar teribil. Într-adevăr, sexul nu e niciodată frumos; nu are grație, nu are nici o altă calitate în afară de cea a reproducerii potențate monstruos. Sunt convins că majoritatea cailor arabi și arabo-hispanici care ni se arată superbi, nervoși, orgolioși – sunt impotenți, sau aproape. Gândul că forța genezică pe care o simt tulburându-mă din adolescență ar putea fi marele obstacol între mine și spiritul pur, ar fi piaza rea a geniului meu – mă deprimă. Ce aș fi putut crea dacă aș fi fost mai puțin robii cărnii!” Eliade a fost cu certitudine obsedat de antiteza dintre *libido copulandi* și *libido scribendi* (a se percepe ambele ca forme de potențială creație), dar nu a recurs niciodată, ca evreul grec din Alexandria, Origene, la remediul extrem al castrării. Pentru a-și stăpâni urgențele carnale a trebuit să aștepte naturala diminuare a instinctului sexual, dată de trecerea anilor și de proximitatea unei femei castrante precum Christinel Cottescu. Acolo, la Cordoba, viziunea într-o succesiune rapidă a frumoasei evreice și a potenților/impotenților armăsari provoacă în mintea sa o intuiție asupra formelor eros-ului feminin, bazată cu siguranță pe experiența lui de seducător, de circa douăzeci de ani, dar și pe o rafinată capacitate de a distinge aspectele subtile ale realității, tocmai acea capacitate care îi marchează în mod inconfundabil hermeneutica fenomenelor religioase în aspectele sale simbolice. „Mă îndoiesc că femeile iubesc violul ca stil erotic și au o slăbiciune pentru bărbații brutali. Femeia e sensibilă în primul rând la inteligență (așa cum o înțelege ea, bineînțeles: «spirt», «drăcos», «glumeț», etc.); mai mult chiar decât la frumusețe. În al doilea rând, e sensibilă la bunătate. Toate poveștile cu femeile obsedate de brute etc. sunt invenții literare ale unor decadenti. Statistic, și mai ales la sate, ceea ce atrage 90% dintre femei e «deșteptăciunea» și bunătatea. Nu forța genezică ne distinge de femei – ci inteligența” (p. 254).

Concluzia lui Eliade, destul de generalizantă este, desigur, fondată, și ar putea să asigure autorului său un loc de onoare în rândul tratatelor de dragoste, în seria care începe cu Andrea Cappellano, continuă cu Henri Stendhal și se încheie cu Francesco Alberoni, *si parva licet componere magnis*. Merită atenție corolarul acestei reflecții care pare caracteristică unei mentalități tipic masculine, foarte dezinvoltă în privința capacităților intelectuale ale sexului frumos: „Nu forța genezică ne distinge de femei – ci inteligența”. Intenționează el să spună cu această afirmație că femeile sunt lipsite de inteligență? Probabil că da, în sensul în care femeile ar fi lipsite de acel tip de inteligență sau de prezență de spirit întâlnit la acei bărbați care în ochii lor par dotați. Și sunt ferm convins că prin insistența lui pe acea diferență (ceea ce „ne distinge de femei”) trebuie să se înțeleagă că femeile – ca de altfel și bărbații – sunt atrase în mod natural (conform faimoasei legi chimico-fizice despre atracția între polii opuși) de acei bărbați care posedă într-o manieră marcantă o caracteristică de care ele se simt private: ceea ce, bineînțeles, este adevărat doar în anumite cazuri. O va evidenția tot el într-una din reflecțiile ulterioare care pare în netă contradicție cu aceasta.

Pesimism și erotism

La 11 aprilie 1945, la mai puțin de un an după Cordoba, Mircea Eliade este într-o stare de acută iritare față de compatrioții bărbați (în special funcționarii Ministerului de Externe, gata să se închine în fața noului stăpân sovietic) și, în plus, afectat de o criză neuroastenică „alimentată în mod natural de nesatisfacerea mea erotică”. Pesimismul său „în ceea ce privește condiția actuală a bărbatului” îl poartă la considerații necruțătoare care demască superioritatea (presupusă) a inteligenței masculine. „Mă deprimă uneori imensul rol pe care-l joacă încă vanitatea în viața aproape a oricărui om; mai mare decât rolul sexului, al foamei, al spaimei de moarte. Mă conving, de asemenea, că bărbatul «în general» este cu mult mai prost decât îl credeam eu până acum câțiva ani. Luciditatea bărbatilor este o legendă. Cunososc, astăzi, foarte mulți bărbați care au fost aleși, duși de nas și «luați» de femei cu totul neinteresante – fără ca ei să bănuiască halul lor de

pasivitate. [...] În foarte multe menajuri pe care le-am cunoscut în ultimii șapte-opt ani, soțiile sunt mult inferioare soților, dar infinit mai inteligente și mai abile decât ei, dovadă că îi au. Dimpotrivă, aproape toate fetele admirabile pe care le-am cunoscut în acest răstimp au rămas nemăritate, pentru că nici un bărbat n-a știut să le aleagă. De altfel, cred că aproape nici un bărbat nu alege. El este întotdeauna ales. Cum să-mi explic, altminteri, atâtea cupluri absurde pe care le cunosc? Prostia bărbaților nu e niciodată mai evidentă decât atunci când, după multe flirturi și aventuri, se hotărăsc să se însoare. Aproape întotdeauna soția «aleasă» este cu mult inferioară femeilor cu care a flirtat, etc. (pp. 351-352)”. Cu șase luni mai devreme, după cum am văzut, părea să gândească tocmai contrariul. Deși e evident că într-un caz se referă la condițiile în care femeia se lasă sedusă, iar în celălalt, la strategia folosită pentru a seduce – în scop matrimonial. În ceea ce privește femeia, misterul minții feminine, raționalitatea lui Mircea Eliade eșuează, așa cum eșua raționalitatea lui Platon sau a lui Schopenhauer.

(va urma)

Giovanni Casadio

(traducere din italiană îngrijită
de Afrodita Carmen Cionchin)